

Estudi sobre la identitat cultural a la comunitat sorda

Loli Rodríguez

"Somos (...) una especie sin fronteras que coloca internamente más fronteras que casi ninguna otra especie."

Teresa San Román (1996, p. 130)

El tema d'aquesta investigació¹ va sorgir cap a mitjan 2002 durant el meu primer any de cursos de doctorat. Hi ha diversos camps de la disciplina en què no em desagradava la idea d'iniciar una investigació. Però la troballa em va venir a mode de "fallida" com diria Agar²

Context del descobriment

El diumenge 14 d'abril de 2002 mentre llegia *El País*, davant meu va aparèixer l'article "Los sordos defienden su silencio", en el qual es parlava de la identitat cultural i lingüística que compartia la Comunitat Sorda.³ En les primeres línies de l'article⁴ es descriu el cas d'un matrimoni de sords de Madrid, el qual té un bebè sord. El que em va resultar sorprenent va ser que aquests pares en assabentar-se que el seu bebè també era sord, en contra del que jo pogués pensar, van manifestar la seva alegria dient que el seu fill seria "com nosaltres". Aquest "com nosaltres" em va resultar paradoxal, mai m'hauria pensat que uns pares volguessin tenir un fill amb una minusvalidesa o discapacitat; gran error; ja que m'estava deixant influenciar pel que la societat dominant, o sigui la que hi

sent, pensa d'aquesta falta d'audició, en canvi per a aquests pares el fet que el seu fill fos "com ells" significava que era del mateix grup, de la mateixa cultura. Mentre continuava llegint m'anava fascinant aquest nou món, tan pròxim potser i tan desconegut al mateix temps, de la sordesa. En mi sorgia un interrogant: la comunitat sorda realment s'autodenomina com a tal, amb una identitat pròpia? Segons l'article això era així: "De una situación en la que su discapacidad les condenaba a la exclusión social han pasado a otra en la que reclaman una identidad sociocultural basada en que comparten un mismo lenguaje, el de los signos."⁵

La publicació d'aquest article no era casual, venia precedit per un altre del dia 9 d'abril⁶ del 2002, el qual es feia eco d'un reportatge que el *Washington Post* presentava en l'edició del 31 de març de 2002.⁷ Aquest reportatge va causar un gran renou internacional, tant a escala mediàtica com medicocientífica. La qüestió principal era que una parella de lesbianes sordes decideix tenir un fill, però en aquesta elecció prefereixen que el donant sigui sord. En aquest moment inicien un periple per clíniques de reproducció assistida, en les quals els denequen aquesta possibilitat, ja que a un home sord, pel fet de ser-ho, se li nega la possibilitat de ser donant ja que a més de ser discapacitat pot transmetre

aquesta discapacitat. Finalment la parella decideix oferir-li la possibilitat de ser donant a un amic comú (sord de cinquena generació), el qual accedeix. La parella primer té una nena que és sorda i anys després decideix tornar-se a inseminar, amb el mateix donant, de tot això neix un nen que també és sord.

Al marge del debat que pugui sorgir sobre la conveniència o no que una parella homosexual pugui concebre vida, o anant més enllà, pugui formar una família, sorgeix un altre gran debat que és el dels "bebès de disseny"⁸ i el del dret dels pares a decidir sobre com serà el seu fill i a limitar les seves oportunitats en la vida. Moltíssimes veus s'alcen posant el crit al cel sense comprendre que uns pares poden desitjar que els seus fills neixin amb una mancança, amb una discapacitat. Però el més greu no és el desig, sinó la manipulació deliberada perquè aquest fill neixi sord. Molts crítics⁹ es pregunten: com pot atrevir-se algú a buscar una discapacitat? Però aquest tipus de qüestions neixen des de la perspectiva d'entendre la sordesa com un dèficit de la persona, i no com la percepció del món produïda a partir d'una peculiaritat.

La troballa del tema va resultar que no tenia precedents, i per molts motius. En primer lloc, perquè el camp de les anomenades minusvalideses em toca de molt prop per motius familiars. En segon lloc, perquè penso que qualsevol minoria té dret a reivindicar la seva identitat en igualtat de condicions, amb la cultura dominant i "normalitzada". I finalment perquè mai vaig pensar que tan a prop i al mateix temps tan lluny es trobava una comunitat en silenci o potser "silenciada" per descobrir,¹⁰ i que em proporcionés el repte d'iniciar-me en una llengua nova i desconeguda per a mi. Sempre vaig imaginar-me que per fer etnografia era necessari viatjar a països llunyans i exòtics a la

caça de noves cultures, en aquell moment vaig saber que no era així.

Finalment vaig decidir que el tema sobre el qual versaria la meua investigació seria l'estudi de com a través dels mecanismes d'exclusió social determinats grups, en el meu cas els Sords, erigeixen una identitat cultural i com en el seu cas la llengua de signes la prenen com a traç identitari primordial.

Contextualització i orientació de la investigació

La mateixa Comunitat Sorda, en referir-se a la seva història, manifesta haver estat discriminada per la cultura oient preponderant. Així en aquest sentit, la cultura dominant ha relegat les persones sordes a categories socials tals com "discapacitats" o "marginats" i ha adoptat, a més, una actitud paternalista,¹¹ decidint així per ells, entre altres qüestions el tipus d'educació que havien de rebre. La història d'opressió i exclusió de la Comunitat Sorda, encara que amb diferències segons els països, la ignorància i el rebuig del seu mitjà de comunicació (signes),¹² ha servit, entre altres factors, per reforçar una visió de si mateixos com a grup cultural i lingüístic minoritari (Muñoz Baell; Ruiz, 2000).

En la concepció que la societat oient té de les persones sordes, veiem com són discapacitades més a causa de les transaccions amb el món oient, que a causa de la patologia del seu trastorn auditiu. Desgraciadament, la imatge social de la sordesa continua marcada en els nostres dies, en massa països, no sols per un estigma patològic profundament arrelat, sinó també per estereotips negatius i actituds plenes de prejudicis atribuïbles fonamentalment a un profund desconeixement per part de la societat, dels mecanismes de comunicació i de com funcionen aquests conjunta-

ment amb la cultura-, que han influït desfavorablement en les polítiques mèdiques, legals i educatives respecte als sords (Muñoz Baell; Ruiz, 2000).

Així, segons les pròpies veus dels Sords,¹³ la identitat com a col·lectiu es basa en la presa de consciència de tot allò que es comparteix amb els altres membres de la comunitat (llengua, experiència del món, sentit de proximitat als altres, necessitat d'eliminar barreres de comunicació i les que impedeixen el ple desenvolupament de les persones Sordes...). "Una identidad que ha sido forjada desde una reflexión y análisis sobre la historia¹⁴ de una comunidad que ha tenido que reivindicar¹⁵ desde la más absoluta carencia de derechos reales (y en algunas épocas incluso legales), su estatus como persona con los mismos derechos que el resto de la sociedad."¹⁶

En el II Congrés de la CNSE (Confederación Nacional de Sordos de España) van participar les diferents organitzacions internacionals de persones Sordes. S'hi va proposar esta definició: "persona Sorda es aquella que posee unas características propias, que hacen que la experiencia visual desarrolle un papel predominante. Esto, y el hecho de ser una minoría social que se enfrenta con las barreras de comunicación, ha hecho que se desarrolle una lengua propia, la lengua de signos, unas formas de relación y organización social, unos comportamientos y actitudes, unos valores culturales, que dan lugar a una comunidad, la Comunidad Sorda. Por ello, persona Sorda se refiere a una persona que utiliza la lengua de signos como modo de comunicación primario, se identifica a sí misma con otras personas Sordas y usualmente no oye."

La Comunitat Sorda no pot ni ha de ser confosa, ni entesa, com un col·lectiu homogeni. Dins de la pròpia comunitat es fan distincions:

- Sords prelingüístics o prelocutius: persones que han nascut sordes, o que han perdut l'audició en una edat molt primerenca, que no coneixen així la llengua oral. Dins d'aquest grup també hi hauria ara els nens amb implants coclears.
- Sords postlingüístics o postlocutius: persones que van perdre l'audició havent tingut ja coneixement de la llengua oral.
- Sords amb alguna cosa d'audició que utilitzen audífons.
- Sords, fills de pares Sords.
- Sords, fills de pares oients.
- Germans o altres familiars (oients) de Sords.
- Sords que es consideren oralistes acèrrims.
- Sords que es consideren signants acèrrims.
- Sords que es consideren bilingües (llengua signada i oral).

A part, aquesta heterogeneïtat també vindrà marcada, igual que en qualsevol grup o col·lectiu humà, per la singularitat i diversitat de formes i actituds enfront de la vida.

Segons un estudi de Carol Padden i Harry Markowicz¹⁷ el fet que un Sord hagi nascut en una família oient o Sorda, pot constituir un conflicte cultural en la mesura que poden compartir diferents pautes culturals, com per exemple que la llengua de signes que utilitzen per comunicar-se sigui diferent (una llengua de signes traducció literal de la llengua oral¹⁸ o una llengua de signes autònoma sorgida de la comunitat sorda¹⁹) i que això s'utilitzi per part d'uns (en el cas de l'estudi, pels Sords signants de l'ASL que en la seva majoria són fills de Sords) per posar traves a l'hora de la integració grupal als Sords que utilitzen l'altra varietat de llengua de signes i que són fills d'oients en la seva majoria.

LSC

Llengua de Signes Catalana (LSC).

Aquest exemple ens il·lustra com dins d'una mateixa comunitat poden haver-hi enfrontaments a l'hora d'entendre la pròpia identitat com a grup.

Quant a l'orientació que seguiré en l'estudi, considero important la construcció social de la sordesa i com es construeix la realitat de les persones sordes com a discapacitades. Aquesta qüestió és de summa importància per poder analitzar els termes que s'han anat utilitzant al llarg de la història per designar les persones sordes, igual que l'evolució dels termes fins arribar al de discapacitat. Veiem així que, tant les teories de les ciències socials com les de les ciències mèdiques, han influït i influïxen sobre els discursos, aquests ho han fet sobre la legislació, i en últim terme sobre les concepcions de la pròpia identitat. En tota aquesta construcció de la realitat, que vindrà influenciada tant pel context històric en el qual ens trobem, com pel polític, econòmic i social, les aportacions que Berger i Luckman fan a la qüestió poden ser aclaridores.

Per portar a terme aquesta comesa he d'analitzar des d'una perspectiva diacrònica d'una banda, com la societat majoritària (l'oient) entén i defineix la sordesa; i d'altra banda, com la Comunitat Sorda defineix i entén la sordesa. Respecte a com es construeixen les identitats i com aquestes es convertixen en identitats grupals, és necessari recórrer també al terme cultura. Què és el que

caracteritza algun aspecte d'un grup humà perquè sigui considerat *cultura*? Allò que faci història? El fet que construeixi una forma de viure, de veure el món...? La identitat en aquest sentit es construeix, construeix un passat; quant passat es necessita per configurar una identitat? En aquesta construcció de la identitat i remetent-me a l'anàlisi que fa San Román (1996:126) "Esa identidad étnica, identidad como pueblo, permite la variación de la cultura en su seno (...) y culturalmente adopta y selecciona rasgos que sean capaces de simbolizar la diferencia con él o los opuestos". I, seguint amb la selecció dels símbols identitaris, fa referència a Barth²⁰ quan apunta que "...es siempre diferencialista respecto a los opuestos ante quienes esa identidad se construye históricamente". És per aquest motiu que, segons cita (seguint amb Barth), no serà la cultura la que faci la identitat, sinó "...la identidad adquirida históricamente la que selecciona qué aspectos de su cultura representan más adecuadamente su diferencia y unicidad" (San Román. 1996:126 peu de p.). En el cas de la Comunitat Sorda, els processos d'exclusió, marginació i estigmatització dels quals han estat objecte al llarg de la història han fet que es generi una identitat sociocultural diferenciada i amb una llengua pròpia, com és la llengua de signes. Recorrent al clàssic *estigma* de Goffman veiem com l'estigma infligit sobre un grup finalment pot

acabar convertint-se en identitat i com, en un segon pas, aquesta identitat pot acabar transformant-se en noció d'orgull o pedigree.

De la mateixa manera, considero interessant el fet d'endinsar-me en el camp de la psicologia social, en els textos que tracten el tema dels prejudicis, de l'endogrup/exogrup o el concepte de normalitat/anormalitat, així com analitzar els debats que es plantegen sobre "cultures" dins d'un sistema sociocultural més complex (com a exemples serien les subcultures de joves, els moviments de gais i lesbianes...), que podrien servir-me per configurar el context en el qual es produeixen els canvis estructurals en la societat.

Una vegada esbossada la situació de desigualtat històrica de la Comunitat Sorda i de la construcció de la seva identitat, intentaré aventurar una sèrie d'hipòtesis sobre el tema, i obrir algunes línies d'investigació o aprofundiment que desenvoluparé al llarg de la meva investigació.

La hipòtesi de partida per a la següent investigació és aquesta: l'exclusió social (per part del món oient) infringida sobre la Comunitat Sorda ha originat un fenomen de guetització, així com la generació d'una identitat pròpia, que pren com a traç identitari primordial el llenguatge de signes.

En aquest enunciat d'hipòtesi primer formulo una hipòtesi de partida, per

després continuar amb un esbós de generalitzacions empíriques i unes hipòtesis explicatives, derivades de les lectures preliminars i la meua aproximació al tema. Cal subratllar que la investigació ha de començar per posar a prova les generalitzacions empíriques, de moment elles mateixes hipòtesis, i que només en el cas que puguin mantenir-se tindrà sentit posar a prova l'explicació que s'avança. El que no arribaré a fer en aquesta primera fase preliminar, és l'especificació, definició de conceptes i operacionalització de variables, aspectes que ja seran desenvolupats al llarg del treball d'investigació.

Per a finalitzar aquest article, inici d'una llarga singladura, només em resta mencionar que la investigació que estic portant a terme sobre la Comunitat Sorda, ens acosta des de la disciplina antropològica a aquesta comunitat "silenciosa" i al mateix temps "silenciada" que és la Sorda.

1. Aquesta investigació es troba emmarcada en el meu treball de Màster, a la Universitat Autònoma de Barcelona.

2. AGAR, N. (1992 [1982]) "Hacia un lenguaje etnográfico". A: REINOSO (comp.) (1992) *El surgimiento de la Antropología Posmoderna*. Barcelona: Gedisa, p. 117-137.

3. La comunitat sorda fa distinció entre *sord* (amb minúscula) que fa referència a la pèrdua del sentit auditiu, i *Sord* (amb majúscula) que fa referència a la comunitat cultural i lingüística de la qual formen part. Seguint amb aquesta distinció, utilitzaré *Sord* per a referir-me a la Comunitat Sorda.

4. Aquest article anava precedit per un altre del dia 10 d'abril del 2002 "Sordos por decisión materna" (que va ser el primer de tota una sèrie d'articles), del qual desconecia l'existència i al qual em vaig remetre per conèixer-lo per al·lusions en aquest.

5. ALCAIDE, S. (2002) "Los sordos defienden su silencio". *El País. Edición Cataluña*, 14 de abril de 2002.

6. GONZALEZ, E. (2002) "Sordos por decisión materna". *El País. Edición Catalunya*, 9 d'abril de 2002.

7. MUNDI, L. (2002) "A World of Their Own". *The Washington Post*. 31 de març de 2002.

8. SAVULESCU, J. (2002) "Deaf lesbians, "designer disability", and the future of medicine". *British Medicine Journal*, 2002;325:771-773.

9. A: MILLS, M. (2002) "I'm happy my child is deaf". *The Guardian*, 9 d'abril de 2002. O a: CÁNIDO (2002) "La sordera como identidad". *ABC. Edición Catalunya*, 15 d'abril de 2002.

10. Aquest descobrir no significa el descobriment al mode antropològic fruit del colonialisme, sinó a un descobriment personal, a un descobriment de vida.

11. Aquesta actitud ve donada, entre altres factors, per una perspectiva patologitzadora d'entendre la sordera, totalment oposada a la que la considera com un *identificador cultural*. Aquestes visions oposades han influït i influïxen i han determinat i determinen la visió social sobre les persones sordes i la seva educació.

12. La concepció de la llengua de signes com a pura mímica i traducció literal de la llengua oral ha perdurat fins als nostres dies, i ha estat més important i forta en funció del context històric, polític i social que s'estigüés vivint, però encara així veiem que en certa mesura encara es troba present.

13. Extret de la pàgina web de la CNSE (Confederació Nacional de Sords d'Espanya), dia 1 d'agost de 2003.

14. Aquest peu de pàgina no és originari de l'escrit, sinó que és una puntualització que jo faig: per a la Comunitat Sorda, igual que per a altres minories ètniques, en aquesta construcció de la seva pròpia identitat ha estat fonamental el fet de construir i reconstruir la seva pròpia història: una història que s'inicia amb uns pares fundadors, en la qual hi ha hagut màrtirs (en aquesta lluita per aconseguir la seva pròpia autonomia) i herois (persones que han destacat

per la seva incansable lluita); la qual ha passat per una "etapa daurada" (remetent-me aquí a la història de la Comunitat Sorda dels EUA, ja que de la de l'Estat espanyol dispo, de moment, d'escasses dades) i una etapa "fosca" (a partir de 1880, data en què es va celebrar el Congrés Internacional d'Educadors de Sords fet a Milà, en el qual es va decidir que l'educació dels sords i la seva comunicació devia ser oralista, fet que va perdurar fins més o menys el 1960, qüestió que va afectar amb major o menor intensitat tota la Comunitat Sorda transnacional); que crea el seu propi sistema educatiu i fins i tot en alguns països disposa d'Universitat; que comença a estudiar la seva pròpia llengua en igualtat de condicions a les llengües orals (configurant la seva gramàtica, lèxic; creant els seus diccionaris

15. Refirint-se aquesta reivindicació als seus membres.

16. Extret de la pàgina web de la CNSE (Confederació Nacional de Sords d'Espanya), dia 1 d'agost de 2003.

17. El treball el van fer al Gallaudet College (la universitat de Sords de Washington) amb un grup de joves que mai havien tingut contacte amb altres Sords (amb la cultura de la sordera) els quals a més no coneixien l'ASL (American Sign Language) sinó que havien estat educats en la SEE (Sign Exact English).

18. Com podria ser el cas de la SEE (Sign Exact English).

19. Com podria ser el cas de l'ASL (American Sign Language), l'LSC (Llengua de Signes Catalana) o l'LSE (Llengua de Signes Espanyola).

20. BARTH, F. (1970) *Ethnic Groups and Boundaries*. London: Allen & Unwin.